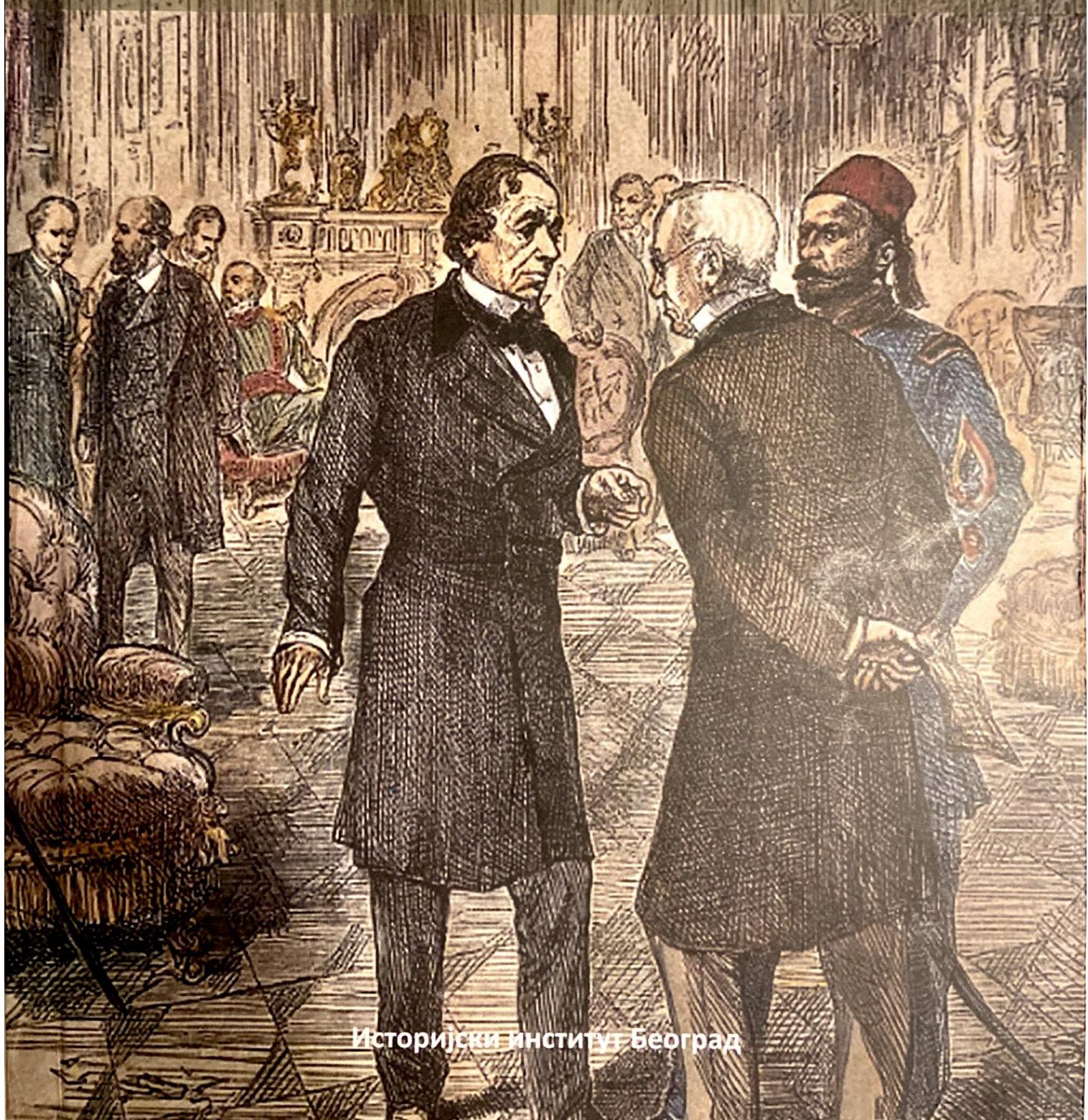

ВЕЛИКА ИСТОЧНА КРИЗА И СРПСКО ПИТАЊЕ

Историјски институт Београд

Историјски институт Београд
Зборник радова, књ. 39

ВЕЛИКА ИСТОЧНА КРИЗА И СРПСКО ПИТАЊЕ

Уредник

др Срђан Рудић

Београд 2019.

Биљана ВУЧЕТИЋ
Историјски институт
Београд
Србија

ОДЈЕК ИСТОЧНЕ КРИЗЕ У ЈАВНОСТИ СЈЕДИЊЕНИХ ДРЖАВА (1876–1878)*

Апстракт: Рад је настао на основу водећих америчких часописа и новина из доба Источне кризе (*Frank Leslie's Illustrated Newspaper, Harper's Weekly, Chicago Tribune*), као и на основу архивских докумената, односно извештаја америчких дипломатских агената у Османском царству и Аустроугарској. С обзиром на сложеност теме, фокус рада се налази првенствено на америчкој перцепцији Србије од избијања Српско-турског рата до Берлинског конгреса.

Кључне речи: Источно питање, Источна криза, 1876–1878, Horace Maynard, САД, Србија, Edward (Ned) Beale, Русија, *Harper's Weekly, Chicago Tribune*.

Међу принципима америчке политике које је председник Џејмс Монро представио Конгресу у децембру 1823. године, а који су касније познати као Монроова доктрина, убрајала се политика немешања у послове европских држава на европском тлу. У доба када је Источна криза узела пун замах, Сједињене Државе су се налазиле у ери консолидације након Грађанског рата, са тенденцијом ширења територије ка западу америчког континента. Европски спорови су се разматрали само на маргинама званичног политичког интересовања.¹ И поред тога,

* Рад је настао као резултат истраживања на пројекту Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије *Европа и Срби (1804–1918): подстицаји и искушења европске Модерне* (Ев. бр. 177031).

¹ Модерна историографија није забележила посебно интересовање Сједињених Америчких Држава за учешће у решавању Источног питања, у ком су главну улогу играле европске велике силе. Од новијих дела издвајамо: Nicole M. Phelps, U.S. – Habsburg Relations from 1815 to the Paris Peace Conference: Sovereignty Transformed, Cambridge University Press, New York 2013; Şuhnaz Yılmaz, Turkish-American relations, Routledge 2015.

1800–1952 : between the stars, stripes and the crescent, Routledge 2015.

амерички дипломатски и конзуларни агенти редовно су обавештавали Стејт департмент о дешавањима у европској Турској. Криза у европским провинцијама Османског царства била је предмет и прилично редовног извештавања најтиражнијих америчких новина и часописа тога доба. Упркос незаинтересованости политичких кругова, амерички трговци и мисионари били су веома активни на османском тлу и утицали су на обликовање државних односа.²

САД је имао своје дипломатске представнике у Османском царству од успостављања дипломатских односа 1831. године, а у суседној Хабсбуршкој монархији од 1838. године. У јулу 1876. године на место генералног конзула у Константинопољу дошао је Јуџин Скајлер.³ Премда је представљао изразито неутралну владу, успео је да утиче на дипломатију Источног питања као ретко који појединац током 1876. године. Скајлер се у вртлогу Источног питања нашао привремено и прилично кратко, али се његова улога у развоју европске дипломатије оцењује као вредна и веома значајна.⁴

Скајлер је стигао у Цариград 6. јула 1876, у јеку одмазде турских нерегуларних трупа над бугарским становништвом након сувово угашеног устанка. Председник и професори америчког „Роберт“ колеџа чули су од својих бугарских студената за масакре над бугарским цивилима које су починили турски војници. Обавестили су британског амбасадора, али због проосманске политике Дизраелијеве владе нису

² Joseph Grabill, *Protestant Diplomacy and the Near East: Missionary Influence on American Policy, 1810–1927*, University of Minnesota Press, Minneapolis 1971; Devrim Ümit, *The American Protestant Missionary Network in Ottoman Turkey, 1876–1914*, International Journal of Humanities and Social Science, Vol. 4, No. 6 (1) (April 2014) 16–51; Š. Yilmaz, *op. cit.*, 10.

³ Јуџин Скајлер (Eugene Schuyler, 1840–1890), правник, историчар и дипломата, службовао је у Русији, Турској, Италији, Румунији, Грчкој, Србији и Египту. Важи за једног од првих америчких експерата за Русију. Био је први амерички дипломата акредитован у Србији, в. Драгољуб Р. Живојиновић, *Успостављање дипломатских и трговинских односа између САД и Србије 1878–1881*, у: Д. Живојиновић, У потрази за заштитником. Студије о српско-америчким везама 1878–1920. године, Београд 2010, 15–33; Ubavka Ostojić-Fejić, *Sjedinjene Američke Države i Srbija 1914–1918*, Beograd 1994, 24–25; <https://history.state.gov/departmenthistory/people/schuyler-eugene>, приступљено 9. марта 2019.

⁴ Скајлер је током 1876. године успео да подстакне политичку кампању у Енглеској, у корист бугарског националистичког покрета и допринео покретању међународне конференције. Ronald J. Jensen, *Eugene Schuyler and the Balkan Crisis*, *Diplomatic History*, Vol. 5, Issue 1 (January 1981) 23, <https://doi.org/10.1111/j.1467-7709.1981.tb00650.x>; Patricia Herlihy, *Eugene Schuyler and the Bulgarian Constitution of 1876*, у: *Russia, Europe, and the Rule of Law*, ed. Ferdinand Feldbrugge, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden & Boston 2007, 165–184.

добили подршку у жељи да поделе сазнања са европском јавношћу. Потом су се обратили америчком посланику, с молбом да упути новог секретара Скајлера у Бугарску са задатком да испита основаност гласина. Скајлер се сагласио са мисијом, па је посланик Мејнард затражио дозволу турских власти за путовање свог новог службеника, под изговором да тражи локације за вицеконзуларна представништва. Крајем јула и првих дана августа 1876, Скајлер и његов пратилац, амерички новинар Јануаријус Макгахан, уверили су се у размере турских злочина над цивилима у Бугарској. Детаљно су документовали бруталност турске војске у селу Батак и цео материјал објавили у британском *Дејли Њузу* (Daily News), чиме су скренули пажњу европске јавности на несретно стање хришћана на Балкану.⁵

О овим трагичним догађајима известиле су и *Илустроване новине Френка Леслија*, водећи илустровани амерички магазин у другој половини 19. века.⁶ Френк Лесли, успешни гравер, планирао је да америчким читаоцима представи тачне илustrације актуелних догађаја у земљи и свету и да им на тај начин приближи људе и места које никако другачије нису могли видети. Једна од највећих предности Леслијевих новина била је брзина извештавања, што је представљало новост у америчком новинарству. Тако су се, за десет центи недељно, пред америчким читаоцима нашле слике најважнијих момената из српско-турског рата, као и илustrације које су представљале свакодневни живот у Србији, Босни, Херцеговини, Црној Гори и Турској.

У тексту „Устанак у Турској”, објављеном 29. јула 1876, колумниста *Илустрованих новина* покушао је да објасни однос сукобљених страна: „Сви борци припадају ратничким народима, али вероватно српска народна војска има више ентузијазма од турских регрутa и њени руски официри имају веће искуство и вештину. Ако се рат настави, вероватно ће Србија и Црна Гора да поклекну пред бројнијим непријатељем... Једна

⁵ Januarius Aloysius MacGahan, *The Turkish Atrocities In Bulgaria, Letters of the Special Commissioner of the "Daily News"* J.A. MacGahan, Esq., with An Introduction & Mr. Schuyler's Preliminary Report, Bradbury, Agnew & Co, London 1876.

⁶ *Илустроване новине Френка Леслија* (Frank Leslie's Illustrated Newspaper, 1855–1922) покренуо је гравер Френк Лесли, подстакнут жељом да америчким читаоцима представи најважније догађаје у свету путем илustrација. Идеју је добио из британских *Илустрованих лондонских новости*. Леслијеве новине су веома брзо постале популарне, тако да су током Грађанског рата у САД достигле тираж од 160.000 примерака. Премда су читаоце привлачиле сензационалистичке вести, Лесли је настојао да се бави актуелним друштвеним проблемима, *Encyclopedia of American Journalism*, ed. Stephen L. Vaughn, Routhledge, New York 2008, 178–179.

од многих тешкоћа у Источном питању састоји се у немогућности да се било ком хришћанском становништву дозволи да буде потчињено или да поново потпадне под мухамеданску власт.”⁷

Један од првих дневних листова који је на својим страницама разматрао проблем Источног питања био је Чикаго трибјун (*Chicago Tribune*).⁸ У марту 1876, у тексту „Побуна у Турској”, истакнуто је да се вести из северозападних турских провинција шире кроз бројне канале и пролазе велику цензуру, па је било готово немогуће утврдити колико је побуна заиста раширена. Трибјун се постарао да својим читаоцима представи топографске, демографске и историјске чињенице о Босни, Србији, Херцеговини и Црној Гори. Коментатор је оценио да су све поменуте провинције склопиле савезништва против „болесника са Босфора”, спремајући се за обрачун јер је Турска предуго „загађивала Европу”.⁹ Међу страним вестима које је Чикаго трибјун донео 30. јуна издвајају се извештаји из Лондона о извесности рата између Србије и Турске и прокламацији кнеза Милана да се ставља на чело војске од 100.000 људи, искључиво с циљем да обезбеди посебну управу за Босну и Херцеговину.¹⁰

И њујоршки илустровани недељник *Харпер* придржио се разматрању Источног питања. Као политички магазин и директни ривал Леслијевих новина, *Харперов недељник* је водио рачуна да редовно прати догађаје и актере кризе у Турској.¹¹ Крајем јуна 1876. *Харпер* је објавио текст о географском положају, клими и становништву Србије: „Кнежевина Србија се налази у оквиру граница европске Турске, али је скоро независна. Земља је подељена на 17 округа (*ocruzia*), и сваки има префекта, првостепени суд и шаље посланика у скупштину (*Scubsch'tina*), односно народни парламент... Тло је плодно и подједнако подесно за узгој стоке,

⁷ *The Turkish Insurrection*, Frank Leslie's Illustrated Newspaper (29 July 1876) 339.

⁸ Чикаго трибјун (*Chicago Tribune*) основан је 1847. године и био је један од најутицајнијих и највећих дневних листова у Сједињеним Америчким Државама. Чикашки лист је један од првих који је користио мрежу дописника из Европе, а фактографски материјал су пратиле анализе савремених дешавања и коментари уредништва. Према статистикама начињеним 1880. године, угледни чикашки дневник је имао дневну циркулацију од 26.000, а викендом чак 33.000 примерака, Ayer N.W. & Son's, *American Newspaper Annual & Directory. A Catalogue of American Newspapers*, N.W. Ayer and Son, Philadelphia 1880, 173.

⁹ *The Turkish Revolt*, Chicago Tribune (17 March 1876) 4.

¹⁰ *The East; War Certain*, Chicago Tribune (30 June 1876) 5.

¹¹ *Харперов недељник* (*Harper's Weekly, A Journal of Civilization*) излазио је од 1857. до 1916. у издању издавачке куће „Harper & Brothers“. Објављивао је стране и домаће вести, есеје, белетристику, хумор и обиље илустрација. Према статистикама из 1880. године, *Харпер* је имао тираж од 120.000 примерака, Ayer, *op. cit.*, 52.

што је омиљено занимање људи, или за производњу кукуруза и вина. Срби су витални, храбри, воле слободу и имају поетски дух. Веома су талентовани... Народне песме и баладе чине најлепши део српске књижевности, а неке од њих су настале пре доласка Турака у Европу. Срби су грчко-православне вере, а црквени поглавар је митрополит у Београду. Србија има 298 цркава и 300 образовних институција, школа које нису под црквеном управом.”¹²

Током читавог лета америчке новине су пратиле српско-турске сукобе. Крајем јула 1876, Чикаго трибјун је известио да је осуђен покушај Турака да пређу Тимок. У краткој вести под насловом „Српски унутрашњи проблеми” изнета је информација да у појединим српским градовима власт страхије од насиљног деловања антиратне партије, иза које се крију присталице Карађорђевића, које желе да оптуже кнеза Милана за издају. Ако је било веровати бечком извештачу *Tajmsa*, у српској војсци је дошло до антагонизма између домаћих и страних елемената, па се кнез Милан склонио у Шабац, ван дometа утицаја генерала Черњајева.¹³ Харперов недељник је у рубрици *Стране вести* објављивао информације о српско-турском рату, па је током августа 1876. писао о преласку турске војске преко Тимока, сукобу црногорске војске са Турцима код Медуна и иницијативи премијера Ристића о објављивању злочина турске војске у Србији.¹⁴ Харперов недељник је редовно објављивао ратне извештаје, али с посебним освртом на зверства која су починиле турске трупе, закључујући да европске земље све више нагињу пртеривању Турске из Европе.¹⁵ И Чикаго трибјун је током августа преносио вести из Беча о офанзивном и одбрамбеном савезу Србије и Црне Горе, о ангажовању генерала Черњајева у борбама око Алексинца и о паду Књажевца у турске руке.¹⁶

Амерички посланик у Цариграду Хорас Мејнард је тек 10. августа 1876. године по први пут известио Стејт департмент о српско-турском рату, истичући да раније није имао проверене информације јер америчка влада није имала своје представнике на лицу места.¹⁷ Он је објаснио да

¹² *Servia*, Harper's Weekly, v. 20, Supplement (24 June 1876) 522–523.

¹³ *The East; Servian Internal Troubles*, Chicago Tribune (28 July 1876) 5.

¹⁴ *Foreign News*, Harper's Weekly (12 August 1876) 651; *Foreign News*, Harper's Weekly (26 August 1876) 691.

¹⁵ *Turkey and Servia*, Harper's Weekly (23 September 1876) 782; *The Servian War*, Harper's Weekly (23 September 1876) 785.

¹⁶ *The Eastern War*, Chicago Tribune (25 August 1876) 5.

¹⁷ Хорас Мејнард (Horace Maynard, 1814–1822), адвокат, политичар и дипломата пореклом из Тенесија. Обављао је дужност америчког посланика у Османском царству од 9. марта 1875. до маја 1880. године.

се лавина догађаја покренула у лето 1875. у Херцеговини, немирима који су схваћени само као побуна неколицине узнемирених духова. Веровало се да ће их интервенција полиције брзо умирити. Велики везир Есад-паша трудио се да смањи јавне трошкове и попуни буџет и није обратио пажњу на извештаје из Херцеговине. У међувремену су се немир проширили и добили карактер рата. Премда је владало уверење да је устанак био подстакнут руским интригама, Мејнард није имао доказа за те тврдње и сматрао је да је устанак бујнуо спонтано, јер је становништво било преоптерећено порезима.¹⁸ Мејнард је извештавао да су устаници задобили велику подршку, па су се од краја јуна до средине августа проширили у Босну, Далмацију и Црну Гору. Подршка је стигла и од државника и филантропа из удаљених земаља. Истичући дипломатски и војни угао устанка, амерички посланик је веровао да су реформски покушаји Порте били искрени (Царска ирада о реформама је издата 2. октобра 1875), али да је неповерење хришћана било дубоко укорењено, што је само изазвало верски фанатизам муслимана, посебно улема. Према Мејнардовом мишљењу, просвећени државници на Порти су јасно видели у шта ће устанак да прерасте и какво зло може из тога да произађе, и били су убеђени у потребу реформе. Пишући о току српско-турског рата, у августу 1876, Мејнард је навео да су у Србији предност имале турске снаге, да су у Босни и Херцеговини биле изједначене, а да су у Црној Гори побуњеници били у предности. „Исте тешкоће још увек постоје и постојаће уколико се не промени нарав и карактер људи. Мусимани себе сматрају освајачима земље, верују да им то даје право да владају [...] Изузев понеке речи о хуманости, остао сам неактивни посматрач”, написао је Мејнард на kraју свог извештаја.¹⁹

Након месец дана боравка у аустријској престоници, у августу 1876, амерички посланик Едвард Бил јавио се Стејт департменту са информацијама о рату Србије и Турске и погледима разних земаља на кризу која је претила да се распламса широм Европе.²⁰ У испитивању

¹⁸ Maynard to Fish, Constantinople, 10 August 1876, U.S. Department of State, *Papers Relating to the Foreign Relations of the United States* [даље: *FRUS*] 1876, Washington, DC, U.S. Government Printing Office, 2010, doc. 319.

¹⁹ *Ibid.*

²⁰ Едвард Фицгералд Бил (Edward Fitzgerald Beale, 1822–1893) генерал, поморски официр, пионир, копач злата и дипломата, био је чувена и веома популарна личност у Америци. Његов лични пријатељ, амерички председник Ј. Грант, поставио га је за амбасадора у Аустроугарској, са мандатом од 1. јуна 1876. до 20. априла 1877. Генерал Бил је био радо виђена фигура на бечком двору. Својим дипломатским вештинама задобио је поверење цара Франца Јозефа и министра Ђуле Андрашија. Бил је испољавао

европског јавног мњења, Била су највише занимале идеје „јаке и енергичне средње класе”, чији су погледи на политичке теме били изузетно важни због њене бројности и утицаја на живот и благоствољење целе Европе. Пре свега, био је изненађен једнодушношћу у исказивању верских осећања, која су превладавала над осталима, претећи да увуку одбојност према Турцима, не из политичких, већ из верских разлога. Схватио је да се јавно мњење у Британији променило у односу на период Кримског рата и да је показивало спремност да подржи хришћане против мухамеданаца. У Француској су се припадници средње класе питали шта су Турци уопште урадили за цивилизацију. Сличан начин размишљања преовлађивао је и у Бечу, што је генерала Била навело на закључак да је верско питање доминантно у европском јавном мњењу и да се може очекивати крсташки рат хришћанске војске у Србији.²¹

Према Биловом мишљењу, једино решење које би могло да одложи велики рат била је подела турске Европе. Он није веровао да је злочине одобрила турска власт, већ да су се догодили као последица деловања фанатика. „Србија је потпуно отворена за инвазију из Турске дуж целе јужне границе и ма колико да је снажан патриотизам њених становника, распаљен и подстакнут верским осећањима, тешко је схватити да мање дисциплиноване, мање бројне и мање ефикасне српске трупе могу да се одупру дисциплинованом оружју и несумњивој храбrosti Турака. Цела Европа је у ишчекивању рата и све нације се припремају за тренутак када ће нека варница да запали пламен запаљивог материјала којим је оптерећено Источно питање”, писао је Бил у августу 1876. године, закључујући да је срећна околност што ово питање нема никакву непосредну важност за амерички народ.²²

У следећем извештају Бил је изнео чињеницу да се насиље у рату Турака против Срба не смањује и да турска окупација долине Тимока представља репризу ужаса виђених у Бугарској.²³ Надао се да су власти у Константинопољу свесне да широм Европе постоји заједничко и претеће

велику заинтересованост за Источно питање и детаљно је извештавао Стејт департмент о српско-турском рату, Stephen Bonsal, *Edward Fitzgerald Beale, a Pioneer in the Path of Empire 1822–1903*, 295–299.

²¹ Beale–Fish, Vienna, 14 August 1876, U.S. Department of State, *Papers Relating to the Foreign Relations of the United States 1877*, Washington, DC, U.S. Government Printing Office, 2010, doc. 14.

²² *Ibid.*

²³ Beale–Fish, Vienna, 18 August, 1876, FRUS 1877, doc. 15.

осећање солидарности са хришћанима у Турској, те да би морали да ублаже сировост својствену освајачима. Према Биловим сазнањима, долина Тимока била је у потпуности расељена, јер је око 60.000 становника пребегло у Румунију. Премда Срби нису имали велике шансе за успех, били су одлучни у својим намерама да се боре, надајући се да ће им помоћи неке силе које су с нестрпљењем чекале да се укључе. У међувремену, у Лондону су потврђене информације о турским злочинима над цивилним становништвом у Бугарској, па се амерички посланик прибојавао да су слична варварства почињена и у Србији.²⁴

Коментатор Чикаго *трибјуна* је у тексту „Ратни облак” навео да су Турци сломили Србију и да су се окренули ка Црној Гори ради одмазде.²⁵ Преломни тренутак рата била је недавна битка код Алексинца. „Непосредно након овог догађаја, Турци су изразили спремност да преговарају о миру, али се Русија умешала и у име Србије захтевала примирје на месец дана. Турци су несумњиво предузели овај корак ослањајући се на подршку Енглеске, с обзиром на то да је Енглеска била њихов заштитник и апологета њихових злочина у Бугарској,” писао је коментатор *Трибјуна*. Анализирајући политику великих сила током српско-турског рата, с посебним освртом на потезе Велике Британије, закључио је да се српско-турски сукоб може решити мирним путем или ратом, али да је у сваком случају на помолу ослобођење хришћана од турске тираније. Ако би се питање решило ратом, Турци би били истерани са Балкана, а ако би на инсистирање Енглеске и Русије био склопљен мир, Турци више не би имали контролу над словенским провинцијама. „У сваком случају, Српски рат није вођен узалудно”, закључио је коментатор чикашког листа.²⁶

Посматрајући из Беча рат Србије и Турске, генерал Бил је у септембру 1876. године оценио да се он ближи крају, али да и даље постоји опасност од општег рата у Европи. Сматрао је да ће свако решење које предложе велике силе имати само привремени карактер и да су Турској Румунија имале већинско хришћанско становништво, за једног Американца било је логично да се уједине под једном владом, попут америчке, и уведу законе који би им омогућили да стекну поштовање својих суседа.²⁷ Током читавог септембра Бил је слушао различите, често

²⁴ *Ibid.*

²⁵ *War Cloud, Chicago Tribune* (8 September 1876) 4.

²⁶ *Ibid.*

²⁷ Beale–Fish, Vienna, 8 September, 1876, FRUS 1877, doc. 16.

контрадиктороне гласине о току српско-турских мировних преговора. Српска армија је добила велико појачање у виду руских добровољаца и постојала је могућност да се рат настави. „Што се више посматра Источно питање, оно постаје све конфузније и замршеније и све је теже помирити супротстављене тврђе и створити трајни мир, а притом не пресећи Гордијев чвор тако што ће се у потпуности окончати турска владавина над хришћанским провинцијама,” писао је Бил.²⁸

Колумниста *Леслијевих илустрованих новина* је крајем септембра 1876, истакао да су многи Американци веровали да Турци имају своја права у Европи, али се испоставило да су се показали недостојним симпатија и поштовања цивилизованих нација.²⁹ Варварства која су починили у Бугарској превазилазила су најстрашније злочине почињене у људској историји. *Леслијев* коментатор је истакао да је британски посланик у Цариграду покушао да скрије страшне чињенице и да је само хуманост Скајлера и Макгахана, који су радили у циљу прогресивне цивилизације, довела до истине, па је закључио: „Понашање Турака у Бугарској показује да је дужност сваке хришћанске државе у Европи и свету да не препусти Србе на милост и немилост тим окрутним варварима. Не може се порећи да је Источно питање компликованије него икад. Турска је изгубила оно што никада више неће моћи да поврати – симпатије хришћанских држава. Турској је сигурније да буде болесник који тражи савете и помоћ него да буде освајач и херој који диктира сопствене услове.”³⁰

Инсистирање Харперовог недељника на објављивању турских злочина приказано је на гравури „Рат у Србији – Турци пале и пљачкају Гургусовац”. У опширеном пратећем тексту истог наслова скренута је пажња на масакре које су починили башибозуци у Гургусовцу, „малом месту у долини Тимока, на источној граници Србије”.³¹ Извештач је претпоставио да би се Срби понашали на исти начин да им се пружила прилика. Није сумњао у врлине, храброст и снагу карактера Срба, али је оценио да су их векови туђинске тираније учинили немилосрдним према непријатељима. У тексту је велика пажња посвећена институцији српске задруге (*Zadrouga*), породично-привредне организације која је задовољавала скоро све потребе њених чланова.³²

²⁸ Beale–Fish, Vienna, 27 September, 1876, FRUS 1877, doc. 17.

²⁹ *The Eastern Question To-Day*, Frank Leslie's Illustrated Newspaper (23 September 1876) 34.

³⁰ *Ibid.*

³¹ *The War in Servia*, Harper's Weekly (14 October 1876) 844.

³² *Ibid.*

У тексту „Ратни облак у Европи”, објављеном 4. новембра 1876, *Леслијеве илустроване новине* су писале да се Источно питање не приближава решењу, већ наспрот – одржање мира у Европи изгледа немогуће. „Не желимо да верујемо да је нада за очување мира нестала. Србија и Црна Гора се неће супротставити Турској ако их Русија не буде подржавала. Све владе се слажу да је најбоље прихватити шестомесечно примирје. Енглеска не сме да дозволи Русији да се дочепа Константинопоља. Аустрија и Немачка неће остати пуки посматрачи, премда се тројецарски интереси не подударају. У међувремену, Турска је пристала на шестомесечно примирје, а Србија је доживела још један пораз. Мада тамни облаци скривају будућност, не смето да очајавамо,” закључио је колумниста *Леслијевих илустрованих новина*.³³

Крајем децембра 1876. и током јануара 1877. године посланик Мејнард је извештавао о Цариградској конференцији, коју је окарактерисао као серију неприхватљивих предлога и противпредлога и огроман промашај.³⁴ Убрзо је постало јасно да је мировна конференција пропала. Добро обавештени колумниста *Леслијевих илустрованих новина* процењивао је: „Конференција која се одржава у Константинопољу није успела. Учени доктори су покушавали да понуде болеснику са Босфора добар савет, али га је болесник одбио, одлучан у намери да верује сопственим лековима. Никада конференција великих сила није оставила тако нерешен исход. Ратни дух је и даље жив. Турска је била учтива, али одлучна у томе да решава сопствене проблеме. Ако се Србија поново одлучи за оружје, Русија ће је сигурно подржати. Словени и Грци не траже реформе, већ независност. Реформе су закасниле и добијене су само услед притиска европског јавног мњења.”³⁵

Бечки посланик генерал Бил претпостављао је да ће Русија, која је извршила мобилизацију, тражити правду за хришћанске поданике. Шансе за наставак рата биле су велике јер је примирје Турске и Србије истицало 1. марта. Према Биловом мишљењу, било је „потпуно извесно да ће цела Европа у року од само неколико година морати да претрпи озбиљну политичку ферментацију, из које ће изаћи прочишћена.”³⁶

Мејнард је 25. априла 1877. известио Стејт департмент да су политички односи између Порте и великих сила погоршани и да су неки

³³ *The War-Cloud in Europe*, Frank Leslie's Illustrated Newspaper (4 November 1876) 134.

³⁴ Maynard-Fish, Constantinople, 30 January 1877, FRUS 1877, doc. 319.

³⁵ *The Failure of the Conference*, Frank Leslie's Illustrated Newspaper (10 February 1877) 370.

³⁶ Beale-Fish, Vienna, 27 January, 1877, FRUS 1877, doc. 21.

посланици напустили Цариград.³⁷ Првих месец дана Руско-турског рата прошло је без икаквих посебних резултата. Зараћене стране делио је набујали Дунав, па су се бомбардовали са обале на обалу.³⁸ Ситуација се променила крајем јула, када су Турци напали Русе у Азији, а руска војска умарширала у Добруџу. Видински Осман-паша је нападао Русе код Плевне. Сам посланик Мејнард је предузео извесне мере у случају да Руси продру до Цариграда. Наиме, уколико би дошло до неприлика, америчке грађане су спремно чекала два америчка брода у Босфору.³⁹

Средином јула 1877, *Леслијеве илустроване новине* су објавиле да се српски кнез Милан устручава од уласка у рат, али да је приморан на то јер је његов ривал из породице Карађорђевића подржао рат. *Леслијев* аналитичар се питао какав је у суштини српско-руски однос: „Прави став Русије према Србији је мистерија. Она признаје да саветује Милана да задржи неутралност, али има неких доказа да тајно подстиче Србију на рат.”⁴⁰ Током 1877. Чикаго трибјун је пратио преговоре Србије и Турске.⁴¹ У тексту „Положај Србије”, Трибјунов колумниста је изнео став да Србија неће улазити у рат, као и да неће доћи до руске окупације Србије, јер то није битно за руски програм.⁴² Међутим, у августу 1877, Трибјунов лондонски дописник јављао је да се свима чини да ће Румунија и Србија ускоро постати руске сатрапије.⁴³

После затишја у објављивању извештаја о тзв. Источном рату (The Eastern War) током 1877. године, недељник *Харпер* је у фебруару 1878. известио о великој руској победи над Турцима и заузимању Једрена, као и о успешима српске војске у Приштини и Куршумлији.⁴⁴ Амерички магазин је објавио и детаље мира у Сан Стефану.⁴⁵ Закључено је и да је пријатељство Србије и Русије у потпуности обновљено и да ће Србија у случају англо-ружког рата поштовати одредбе Санстефанског мира и заузети стратешке позиције у Старој Србији, док ће Турска ће остати неутрална.⁴⁶

³⁷ Maynard-Evarts, Constantinople, 25 April 1877, FRUS 1877, doc. 322.

³⁸ Maynard-Evarts, Constantinople, 3 July 1877, FRUS 1877, doc. 329.

³⁹ Maynard-Evarts, Constantinople, 31 July 1877, FRUS 1877, doc. 332.

⁴⁰ Events in Europe, 16 July 1877, 246.

⁴¹ Turkey Pushing Her Peace Negotiations with Servia, Chicago Tribune (2 February 1877) 5.

⁴² The Position of Servia, Chicago Tribune (21 May 1877) 4.

⁴³ Roumania and Servia, Chicago Tribune (22 August 1877) 5.

⁴⁴ Foreign News:The Eastern War, Harper's Weekly (9 February 1878) 107.

⁴⁵ Foreign News:The Eastern War, Harper's Weekly (23. March 1878) 227.

⁴⁶ Foreign News: Eastern Question, Harper's Weekly (8 May 1878) 387.

Велики успех Србије је у Харперовом недељнику објаснио историчар Јуцин Лоренс, подсећајући читаоце да је, док су Енглеска и Француска цветале, она петсто година пропадала, али се винула у нови живот јер је неговала сећање на своју слободу и државност.⁴⁷ У јулу су дописници Харперовог недељника из Берлина јављали да је на конгресу дошло до споразума о ревизији граница и повлачењу руске војске из Бугарске. Аустрија је добила ратну одштету и мандат да врати избеглице у Босну и да се тамо задржи неодређено време.⁴⁸ У следећем чланку је пренето да је конгрес признао независност Румуније и Црне Горе, уз обавезу да обезбеде верску равноправност свим грађанима. Србија је добила независност и територијално проширење, али не и Нови Пазар. Аустрија је добила право да окупира Босну и Херцеговину.⁴⁹ Харперов недељник је пренео и вести о сукобима аустријске војске са босанским становништвом током августа 1878.⁵⁰

Током 1878. цариградски посланик Мејнард је извештавао о прелиминарним преговорима о миру, о условима потписивања Санстефанског уговора и о потписивању Берлинског мировног уговора. Своја запажања о последицама Берлинског конгреса Мејнард је закључио 30. августа, констатацијом да су независне државе Црна Гора, Србија и Румунија мирне и заузете унутрашњим питањима, а слично је важило и за Бугарску.⁵¹ Након Берлинског конгреса, амерички посланик у Бечу, Џон Касон⁵² је 3. августа обавестио Стејт департмент о тачкама уговора које би могле угрозити интересе САД. Кључно је било питање већ склопљених међународних уговора. Премда је проглашена бугарска аутономија, уговор који је склопила Турска са САД и даље је важио. Слично је било у Румунији и Србији, која је по тачки 34 задржала све трговинске и конзулатарне уговоре. Црна Гора, премда независна, није могла да има бродове, али је могла да склапа сопствене уговоре. Касон је 20. септембра 1878. године написао да је обавеза Аустроугарске да окупира Босну и Херцеговину и да влада њоме много озбиљнија него што су то

⁴⁷ Roumania – Servia, Harper's Weekly (8 June 1878) 450.

⁴⁸ Foreign News: Eastern Question, Harper's Weekly (13 July, 1878) 547.

⁴⁹ Foreign News: Eastern Question, Harper's Weekly (20 July 1878) 567.

⁵⁰ Foreign News: Eastern Question, Harper's Weekly (7 September 1878) 707; Foreign News: Eastern Question, Harper's Weekly (28 September 1878) 767.

⁵¹ Maynard-Evarts, Constantinople, 30 August 1878, FRUS 1878, doc. 522.

⁵² Џон Касон (John A. Kasson, 1822–1910), правник, политичар и дипломата пореклом из Ајове, налазио се на месту америчког посланика у Аустроугарској од јуна 1877. до марта 1881. године.

њени заговорници предвиђали, јер је њен сваки корак наилазио на отпор локалног становништва. Он није сумњао да ће Аустроугарска у Босни успети да осигура најважније стратешке тачке и линије комуникација, па ће „у војном смислу, земља бити „окупирана”.⁵³

Крајем септембра 1878., посланик Мејнард је набавио ауторизовану копију Берлинског уговора. У пропратном извештају је рекао да се то, већ чувено средство за поновно успостављање мира на Истоку, не може оценити као успешно. Истина је да конфликт између Велике Британије и Русије није искорењен, већ само одложен, а да су односи Турске и Русије само примирени. И поред тога што је у Константинопољу владало стање потпуне апатије, Мејнард је проценио да у Турској и даље постоје велики проблеми: „У свим провинцијама су велики немири, који у неким случајевима прерастају у рат. Такво је стање нарочито у Босни и Херцеговини, где аустроугарска окупација, проглашена уговором, на сваком кораку наилази на отпор потпуно узбуњеног и темељно наоружаног непријатељског становништва. Окупација је постала инвазија, очигледно без алтернативе или освојити или се повући.”⁵⁴

У другој половини 19. века, Сједињене Америчке Државе и Османско царство везивале су трговинске и филантропске везе. У решавању Источног питања учествовале су само европске сile, јер САД није имао никаквих непосредних интереса да се укључи. Ипак, током Источне кризе 1876–1878. године, у САД су се јавиле тежње да се дође до информација о догађајима који су могли изазвати сукобе ширих размера. Амерички новински аналитичари сматрали су да постоји могућност општег рата у Европи јер је Русији био потребан излаз на Медитеран, а Енглеска се трудила да задржи Турску као баријеру руском продору. Скоро све вести које су се појављивале у дневним новинама преузимане су из британске штампе, а како је српско-турски рат одмицао, преносили су се и ставови Беча, Берлина, Цариграда и Париза. Нешто другачији и потпунији начин извештавања практиковали су познати часописи, који су имали мрежу дописника, проверене информације и озбиљније политичке аналитичаре. Рецимо, Чикаго трибјун је имао своје извештаче у Паризу, Лондону, Бечу и Београду. Изненађујућа је редовност обавештавања о догађајима у српско-турском рату.

Током Источне кризе, која се још називала Источни рат и Српски рат, америчка штампа је била заинтересована за неколико тема. Првенствено

⁵³ Kasson-Evarts, Vienna, 20 September 1878, FRUS 1878, doc. 43.

⁵⁴ Maynard-Evarts, Constantinople, 28 September 1878, FRUS 1878, doc. 523.

се истицала улога и значај америчког дипломате Јуцина Скајлера у обелодањивању истине у Бугарској. Друга важна тема били су турски злочини над хришћанским становништвом на Балкану, на које се надовезивало верско питање, односно однос муслимана и хришћана у Турској. Преовлађивао је став да је потребно подржати ослободилачке тежње хришћанског становништва. У покушају да расветле узроке Источне кризе и српско-турског антагонизма, амерички колумнисти су посезали за одговорима у историји. Напослетку, била је веома важна и савремена политичка анализа која се бавила разматрањем руско-српских, британско-турских и британско-руских односа. У листовима је преовладавао утисак да се иза Турске и Србије крију први пртагонисти рата, Британија и Русија. Ситуација се променила када су масакри над хришћанима у Бугарској изазвали дубоке и искрене симпатије британског јавног мњења и изразите антипације према муслиманима, па британска влада није могла да реагује у Руско-турском рату.

Амерички дипломатски представници у Османском царству и Аустроугарској редовно су извештавали своју владу о ситуацији у Европи.⁵⁵ Стејт департмент је био заинтересован за исход кризе углавном због економских разлога, јер је Турска увозила оружје из Америке. Стога су амерички посланици заузели позиције посматрача. У анализама Источне кризе полазили су од верског питања, али су укључивали и улогу великих сила, Енглеске и Русије. Премда САД није било активно укључен у ток решавања Источне кризе, влада и део јавности су били информисани о текућим европским проблемима.

⁵⁵ Речимо, извештаји дипломата из Беча у периоду од 1838. до 1906. године чувају се на 51 ролни микрофилма, док се, насупрот томе, поруке из Стејт департмента америчким дипломатама у бечком посланству налазе на само четири ролне, N. M. Phelps, *op. cit.*, 26.

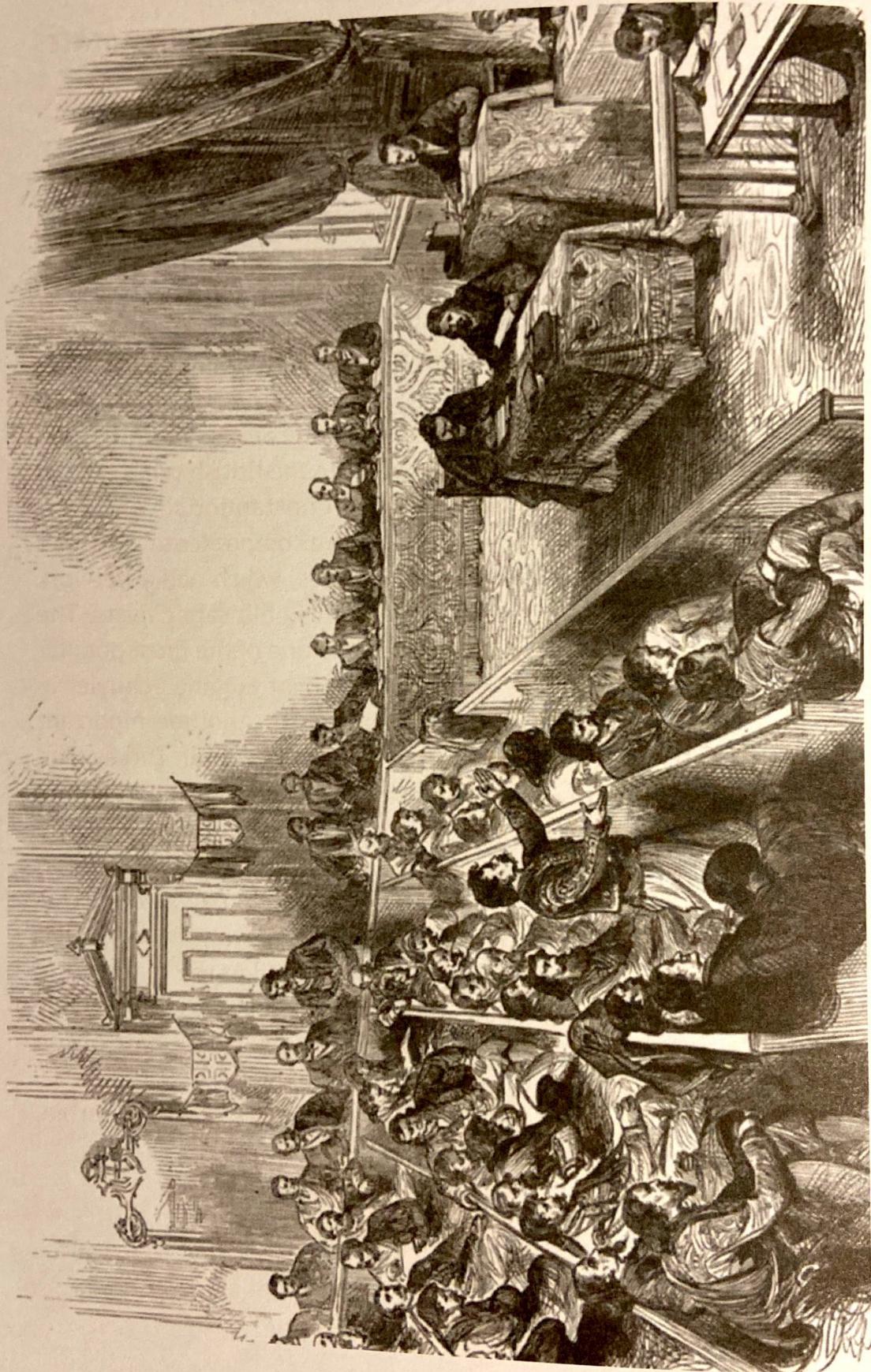
Biljana Vučetić

ECHO OF THE EASTERN CRISIS AMONG THE PUBLIC OF THE UNITED STATES (1876–1878)

Summary

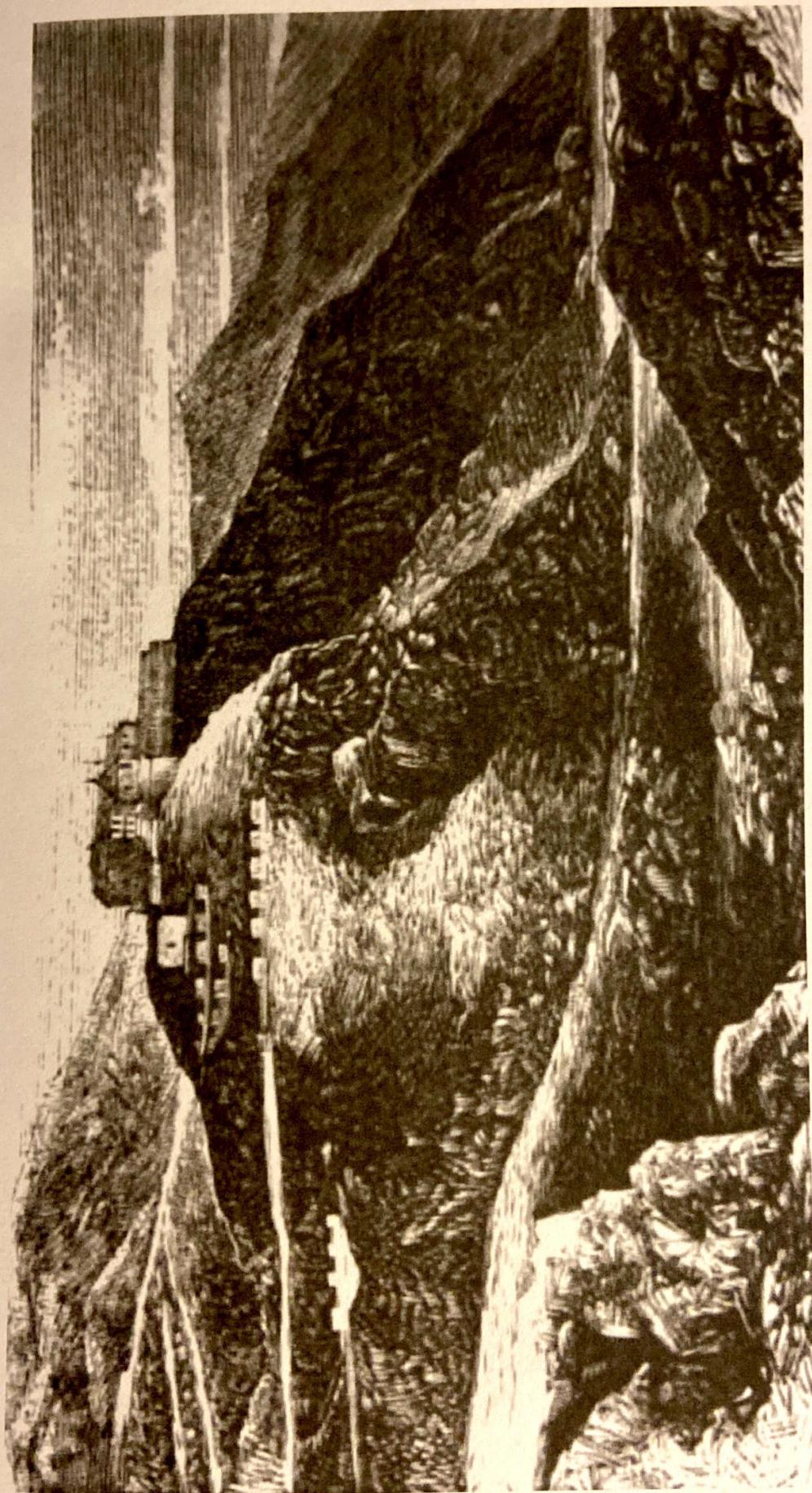
During the Eastern Crisis of 1876–1878, aspirations emerged in the USA to obtain information about the events that could cause large-scale conflicts. American diplomatic representatives in the Ottoman Empire and Austria-Hungary were regularly informing their governments about the situation in Europe. Some of the leading American magazines and daily newspapers (*Frank Leslie's Illustrated Newspaper, Harper's Weekly, Chicago Tribune*) were, surprisingly, regularly reporting about the events in the Serbian-Turkish War. Almost all news in daily newspapers was taken from the British press and, as the time passed, the attitudes of Vienna, Berlin, Constantinople and Paris were also presented. A somewhat different and more comprehensive manner of reporting was practiced by well-known magazines, which had a network of correspondents, verified information and serious political analysts. The American press was interested in several topics, and one of the most popular was the examination of the role of American diplomat Eugene Schuyler in uncovering the truth about the crimes of bashi-bazouks. Another important topic was the relationship between the Muslims and Christians in Turkey. The opinion that prevailed was that the liberation aspirations of the Christian population had to be supported. Finally, highly important was also the contemporary political analysis, focusing on Russian-Serbian, British-Turkish and British-Russian relations. The dominant impression in newspapers was that Britain and Russia were the real protagonists of the war, hiding behind Turkey and Serbia. The State Department was interested in the outcome of the crisis mainly for economic reasons. Although the USA was not actively involved in resolving the Eastern Crisis, the government and a part of the public were informed about the ongoing European problems.

Keywords: Eastern Question, Eastern Crisis, 1876–1878, USA, Serbia, Bulgaria, Russia, *Harper's Weekly, Chicago Tribune*.

Скупштина Србије, Harpers Magazine 24. June 1876

Одјек Источне кризе у јавности Сједињених Држава (1876–1878)

Терђаев Никшић у Херцеговини, Frank Leslie's Illustrated Newspaper, 8 јул 1876.

Биљана Вучетић

Кађивање турског штијуна у Херцеговини, Frank Leslie's Illustrated Newspaper, 22. јул 1876

Одјек Источне кризе у јавности Сједињених Држава (1876–1878)

Турска злочина у Гургусовцу, Harper's Weekly, 14. октобар 1876.

Биљана Вучетић

Српске трупе крећу из Београда, Frank Leslie's Illustrated Newspaper, 29. јул 1876.

Одјек Источне кризе у јавности Сједињених Држава (1876-1878)

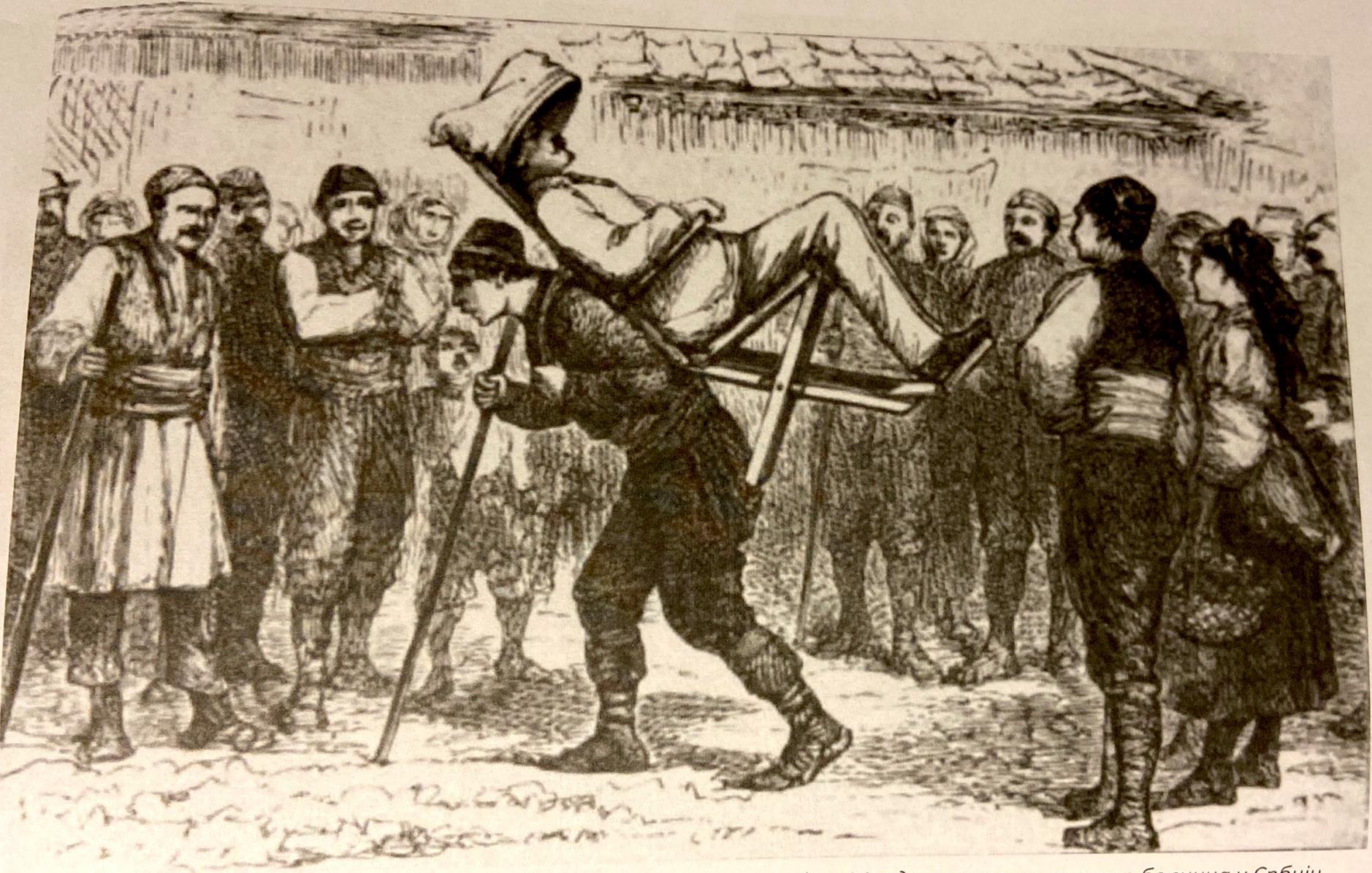
Официри руске војске крећу из Санкт Петерсбурга за Србију, Frank Leslie's Illustrated Newspaper, 28. октобар 1876.

Српски војници спаљују тела турских војника, Frank Leslie's Illustrated Newspaper, 28. октобар 1876.

Српски војници певају док марширају у битку, Frank Leslie's Illustrated Newspaper, 1. новембар 1876.

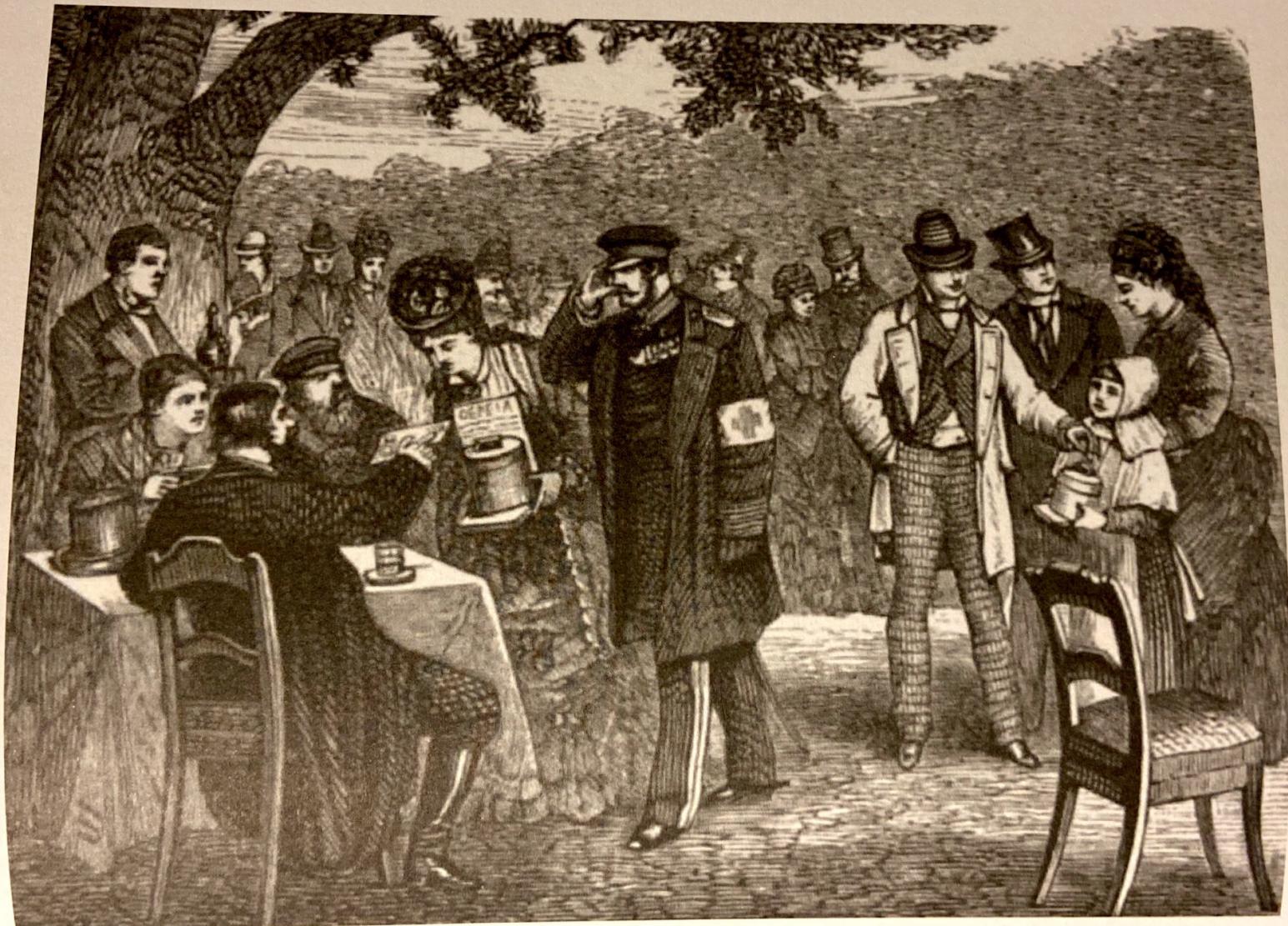

Scanned with CamScanner
Нов начин транспорта рањеника у Србији, („Барон Јаромир фон Мунди, главни инспектор болница у Србији, измислио је неколико нових начина за пренос рањеника. Организовао је и превоз рањеника баржама од Смедерева до Београда.“) Frank Leslie's Illustrated Newspaper, 1. новембар 1876.

Одјек Источне кризе у јавности Сједињених Држава (1876-1878)

Српски војници из Дринске армије играју коло током примирја, Frank Leslie's Illustrated Newspaper, 18. новембар 1876.

Прикупљање помоћи за Србију у Санкт Петерсбургу, Frank Leslie's Illustrated Newspaper, 18. новембар 1876.